

درس خارج فقه، مضرت آیت الله مسینی بوشهری (دامت برکاته)

موضوع کلی: فصل فی أفعال الوضوء

موضوع جزئی: الثالث: مسح الرأس - حکم مسح سر با آب غیر وضو

سال تحصیلی: ۹۷-۹۶

تاریخ: ۳ بهمن ۱۳۹۶

مصادف با: ۵ جمادی الاولی ۱۴۳۹

جلسه: ۵۰

«الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد وآله الطاهیرین واللعن علی اعدائهم اجمعین»

عرض شد که دو طایفه روایت وارد شده‌اند که بر این دلالت دارند که برای مسح سر و پاهای می‌توان از آب جدید استفاده شود. طایفه اول از روایات مذکور، در جلسه گذشته ذکر و بررسی شد.

طایفه دوم، روایاتی هستند که درباره شخصی وارد شده‌اند که مسح سر را فراموش کرده است و در بین نماز یادش آمده است که سه روایت در این رابطه وارد شده‌اند که دو تا از این روایات مطلقند و یک روایت بر جواز مسح با آب غیر وضو تصریح کرده است:

روایت اول: صحیحه عن منصور؛ قال: سألت أبا عبد الله (ع) عمن نسي أن يمسح رأسه حتى قام في الصلاة؛ قال: «ينصرف و يمسح رأسه و رجليه»^۱.

امام صادق (ع) در روایت صحیحه مذکور، در پاسخ سائل فرموده است که نمازش را بشکند و سر و پاهایش را مسح کند. مطلق بودن روایت مذکور به این اعتبار است که «ی‌مسح...» مطلق است و آب غیر وضو را نیز شامل می‌شود زیرا امام (ع) فرموده است که با باقی‌مانده آب وضو سر و پاهایش را مسح کند بنابراین، مسح با آب غیر وضو نیز مکفی است.

روایت دوم: عن أبي بصير عن أبي عبد الله (ع)؛ قال: سألتُه عن رجلٍ توضأ و نسي أن يمسح رأسه حتى قام في صلاته؛ قال: «ينصرف و يمسح رأسه ثم يعيد»^۲.

تعبیر «ی‌مسح رأسه» که در روایت صحیحه مذکور، آمده است، مطلق است و مسح با آب غیر وضو [آب جدید] را نیز شامل می‌شود.

روایت سوم: عن أبي الصباح؛ قال: سألت أبا عبد الله (ع) عن رجلٍ توضأ فَنسي أن يمسح على رأسه حتى قام في الصلاة؛ قال: «فلينصرف فليمسح على رأسه وليعد الصلاة»^۳.

روایت ابی الصباح نیز مثل دو روایت قبل، مطلق است و به اطلاقش جواز مسح با آب غیر وضو را نیز شامل می‌شود.

۱. شیخ حر عاملی، وسائل الشیعة، ج ۱، کتاب الطهارة، ابواب الوضوء، باب ۳۵، ص ۴۵۱، ح ۳.

۲. همان، باب ۳، ص ۳۷۰، ح ۱.

۳. همان، ح ۲.

روایت چهارم: عَنْ أَبِي بصيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) فِي رَجُلٍ نَسِيَ أَنْ يَمْسَحَ عَلَى رَأْسِهِ فَذَكَرَ وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ؛ فَقَالَ: «إِنْ كَانَ اسْتَيْقَنَ ذَلِكَ أَنْصَرَفَ فَمَسَحَ عَلَى رَأْسِهِ وَعَلَى رِجْلَيْهِ وَاسْتَقْبَلَ الصَّلَاةَ وَإِنْ شَكَّ فَلَمْ يَذَرْ مَسَحَ أَوْ لَمْ يَمْسَحْ فَلْيَتَنَاوَلْ مِنْ لِحْيَتِهِ إِنْ كَانَتْ مُبْتَغَاةً وَلْيَمْسَحْ عَلَى رَأْسِهِ وَإِنْ كَانَ أَمَامَهُ مَاءٌ فَلْيَتَنَاوَلْ مِنْهُ فَلْيَمْسَحْ بِهِ رَأْسَهُ»^۱.

امام صادق (ع) در روایت مذکور، به جواز مسح با آب غیر وضو تصریح کرده است.

پاسخ از استدلال به روایات طایفه دوم

نسبت به اطلاق اخباری که بر این دلالت داشتند که اگر شخص مسح را فراموش کرده باشد و در بین نماز یادش آمده باشد باید دوباره وضو بگیرد، عرض می‌شود که اطلاق این روایات به روایت ذیل تقیید می‌خورد:

عَنْ زُرَّارَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) فِي الرَّجُلِ يَنْسَى مَسْحَ رَأْسِهِ حَتَّى يَدْخُلَ فِي الصَّلَاةِ؛ قَالَ: «إِنْ كَانَ فِي لِحْيَتِهِ بَلَلٌ بِقَدَرِ مَا يَمْسَحُ رَأْسَهُ وَرِجْلَيْهِ فَلْيَفْعَلْ ذَلِكَ وَلْيُصَلِّ»^۲.

مفهوم روایت موثقه مذکور این است که اگر در لویه شخص، رطوبتی به اندازه مسح سر و پاها نباشد، جایز نیست که شخص به نمازش ادامه بدهد، بلکه باید دوباره وضو بگیرد و سپس نماز بخواند.

اما در رابطه با روایتی که بر جواز مسح با آب غیر وضو تصریح داشت، عرض می‌شود که این روایت در موردی وارد شده است که اساساً بر مکلف واجب نیست که وضو بگیرد زیرا اگر وضوی شخص تمام شده باشد و بعد از فراغ از وضو در صحت وضویی که گرفته است، شک کند به شک مورد نظر اعتنا نمی‌شود لذا در رابطه با روایت مذکور نیز عرض می‌شود که شک مورد نظر، معنی ندارد چون شخص بعد از دخول در نماز شک کرده است که مسح کرده است یا مسح نکرده است که در این صورت قاعده فراغ جاری می‌شود و به شک مورد نظر ترتیب اثر داده نمی‌شود.

پس روایت مذکور، بر عدم وجوب وضو در فرضی که شخص در حال نماز خواندن شک کند که مسح کرده است یا مسح نکرده است، دلالت می‌کند.

بنابراین، روایت مذکور، خارج از محل بحث است زیرا محل بحث جایی است که وظیفه مکلف این باشد که باید وضو بگیرد که ادله بر این دلالت دارند که در این صورت شخص باید با رطوبت باقی‌مانده از آب وضو مسح کند و اگر رطوبتی باقی‌مانده باشد باید دوباره وضو بگیرد و حق ندارد که از آب غیر وضو برای مسح استفاده کند، در حالی که روایت مذکور، به موردی مربوط است که شخص وضو گرفته است و داخل در نماز شده است که در این صورت در رابطه با وضو گرفتن، وظیفه‌ای ندارد.

کلام ابن جنید اسکافی (ره) در رابطه با جواز مسح با آب غیر وضو

ابن جنید اسکافی (ره) به اطلاق کتاب و سنت تمسک کرده است و گفته است که خداوند متعال به مسح سر و پاها امر کرده است و امر خداوند مطلق است و مسح را به رطوبت باقی‌مانده از آب وضو مقید نکرده است لذا مسح با آب غیر وضو نیز جایز است. همچنین، ایشان فرموده است که اخباری که در رابطه با مسح سر و پاها وارد شده‌اند، مطلقند و به مسح با رطوبت باقی‌مانده از آب وضو مقید نشده‌اند. بنابراین، مسح با آب غیر وضو جایز است.

۱. همان، باب ۴۲، ص ۴۷۱، ح ۸.

۲. همان، باب ۲۱، ص ۴۰۸، ح ۳.

در پاسخ از ابن جنید (ره) عرض می‌شود که اولاً: درست است که آیه «فامسحوا برؤوسکم...»^۱ مطلق است و روایاتی نیز وارد شده‌اند که مطلقند و ظاهراً بر جواز مسح با آب غیر وضو دلالت دارد، لکن روایاتی وجود دارند که بر لزوم مسح با آب وضو دلالت دارند که این روایات، اطلاق آیه و روایات دال بر جواز مسح با آب غیر وضو را قید می‌زنند. روایت ذیل از جمله آن روایات مقیده است:

عَنْ زُرَّارَةَ قَالَ: قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ (ع): «إِنَّ اللَّهَ وَتَرُّ يُحِبُّ الْوُضُوءَ فَقَدْ يُجْزِيكَ مِنَ الْوُضُوءِ ثَلَاثُ غُرْفَاتٍ؛ وَاحِدَةٌ لِلْوَجْهِ وَاثْنَتَانِ لِلذَّرَائِعِينَ وَتَمْسَحُ بِيَلِّهِ يُمْنَاكَ نَاصِيَتِكَ وَ مَا بَقِيَ مِنْ بِلَّةٍ يُمْنَاكَ ظَهَرَ قَدَمِكَ الْيُمْنَى وَ تَمْسَحُ بِيَلِّهِ يُسْرَاكَ ظَهَرَ قَدَمِكَ الْيُسْرَى»^۲.

ثانیاً: وضوهای بیانی که از وضوی رسول اکرم (ص) حکایت دارند نیز بر لزوم مسح با باقی مانده آب وضو دلالت دارند. نظر مختار: نظر مختار، همان نظر مرحوم سید (ره) است، مبنی بر اینکه واجب است که مسح سر و پاها با رطوبت باقی مانده از آب وضو انجام شود و مسح با آب غیر وضو [آب جدید] جایز نیست.

مرحوم سید (ره) در ادامه بحث از مسح، فرموده است: «و يجب أن يكون على الربع المقدّم من الرأس، فلا يجزئ غيره، و الأولى و الأحوط الناصية، و هي ما بين البياضين من الجانبين فوق الجبهة، و يكفي المسمّى و لو بقدر عرض إصبع واحدة أو أقل»^۳.

به نظر مرحوم سید (ره)، واجب است که مسح سر بر یک چهارم از سر که جلو سر است، باشد، پس مسح بر غیر آن کفایت نمی‌کند. دلیل حکم مذکور، این است؛ هر چند که آیه شریفه «فامسحوا برؤوسکم...»^۴ و روایاتی که در رابطه با وضو وارد شده‌اند، اطلاق دارند و به اطلاقشان مسح بر همه سر را شامل می‌شوند، لکن روایاتی که بر مسح بر جلو سر تصریح دارند این اطلاقات را تقیید می‌زنند که روایات ذیل از جمله آن روایات مقیده‌اند:

روایت اول: [فی روايةٍ صحيحةٍ] عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع)؛ قَالَ: «مَسَحُ الرَّأْسِ عَلَى مُقَدِّمِهِ»^۵.

روایت دوم: [فی روايةٍ صحيحةٍ] عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) فِي حَدِيثٍ؛ قَالَ: وَ ذَكَرَ الْمَسْحَ؛ فَقَالَ: «امْسَحْ عَلَى مُقَدِّمِ رَأْسِكَ وَ امْسَحْ عَلَى الْقَدَمَيْنِ وَ ابْدَأْ بِالشِّقِّ الْأَيْمَنِ»^۶.

روایت سوم: [فی روايةٍ مرسلَةٍ] عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحَدِهِمَا (ع) فِي الرَّجُلِ يَتَوَضَّأُ وَ عَلَيْهِ الْعِمَامَةُ؛ قَالَ: «يَرْفَعُ الْعِمَامَةَ بِقَدَرٍ مَا يُدْخِلُ إصْبَعَهُ فَيَمْسَحُ عَلَى مُقَدِّمِ رَأْسِهِ»^۷.

همچنین، روایات بیانی که از کیفیت وضوی پیامبر (ص) حکایت دارند بر این دلالت دارند که مسح سر باید بر جلو سر باشد.

«الحمد لله رب العالمين»

۱. «المائدة»: ۶.

۲. شیخ حر عاملی، وسائل الشیعة، ج ۱، کتاب الطهارة، ابواب الوضوء، باب ۳۱، ص ۴۳۶، ح ۲.

۳. سید محمدکاظم، طباطبائی یزدی، العروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۰۸.

۴. «المائدة»: ۶.

۵. شیخ حر عاملی، وسائل الشیعة، ج ۱، کتاب الطهارة، ابواب الوضوء، باب ۲۲، ص ۴۱۰، ح ۱.

۶. همان، باب ۲۵، ص ۴۱۸، ح ۱.

۷. همان، باب ۲۲، ص ۴۱۱، ح ۳.